

**ŞARKIN KUTSAL ŞEHİRİ KUDÜS'ÜN SELÂHADDİN EYYÛBÎ
TARAFINDAN İSLAM TOPRAKLARINA KATILMASI
Derya COŞKUN¹**

**Allah'ın meşitlerinde O'nun adının zikredilmesini engelleyip
Onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim vardır?
(Bakara Suresi 114. Ayet)**

Öz: Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler adına önemli bir anlam ifade eden Kudüs, sahip olduğu dinî kimlik dolayısıyla barışı simgeleyen bir şehir olmasına rağmen tarih boyunca bu konuda pek de başarılı olamamıştır. Tarihin hiçbir döneminde kan ve gözyaşının kurumadığı bu kutsal mekânda şehri sahiplenme adına meydana gelen din odaklı mücadeleler eksik olmadığı gibi bu konuda en büyük zararı, şehir halkı görmüştür. İşkence ve ölümlerin ardı arkasının kesilmediği Kudüs'ün çilesi, yüzyıllar boyunca sürmüş, dökülen gözyaşları bir türlü dimmemiştir. XI. yüzyılın sonlarına doğru Kudüs'ün kaderinde bir dönüm noktası olmayı başaran Selâhaddîn Eyyûbî, kısa süre de olsa halkın yüzünü güldürmeyi başarmıştır. Elbette bu durum çok uzun sürmemiş ve Kudüs yine büyük acılar içinde kalmaktan kurtulamamıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde makale, Kudüs'ün Selâhaddîn Eyyûbî tarafından Latin Krallığının elinden alınarak İslam topraklarına katılma sürecini konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Selâhaddîn Eyyûbî, Haçlılar, Balian.

**THE ANNEXATION OF JERUSALEM, THE SAD CITY OF THE
EAST, TO THE ISLAMIC EMPIRE BY SALADIN**

Abstract: Being significant for Judaism, Christianity and Islam, although Jerusalem is a city that symbolizes peace due to its religious identity, it cannot be said that it has achieved success in this regard throughout history. In this holy place where blood and tears have not dried up in any period of history, religion-oriented struggles for owning the city have always continued, and the people of the city have suffered the greatest harm in this regard. The suffering of Jerusalem with tortures and deaths has lasted for centuries and the tears have not ever stopped. Saladin, who emerged towards the end of the 11th century and became a turning point in the fate of Jerusalem, managed to make the people smile, even if for a short time. Of course, this situation did

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
derya.coskun@erzurum.edu.tr.

not last long and Jerusalem could not escape suffering great pains again. When evaluated in this context, the present article focuses on the process whereby Saladin captured Jerusalem, the sad city of the East, from the Latin Kingdom and made it a part of the Islamic land.

Keywords: Jerusalem, Saladin, Crusaders, Balian.

Giriş

Tarihte öyle şehirler vardır ki yüzyıllar boyunca birçok mücadelenin ana nedenidir. Kudüs¹ de sahip olduğu dini kimlik dolayısıyla bunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kudüs, sadece bir şehir olarak değerlendirilmekten ziyade ehli kitap olan tüm semâvi dinlerin mensupları için kutsal kabul edilen bir yer olması hasebiyle ayrıca bir öneme sahiptir. Siyasi teşekküller tarafından yakılıp yıkılan işkence ve zulümlere şahit olan Kudüs, dönemin güçlü hükümdarlarından Selâhaddin Eyyübî tarafından Latin Krallığı'nın elinden alınarak İslam topraklarına katılmıştır. Selâhaddin Eyyübî ile kazandığı özgürlüğünü uzun süre devam ettiremeyen şehir, sonrasında dönemin güçlü siyasi yapıları tarafından ele geçirilmek suretiyle istikrarsız bir sürece dâhil edilmiştir. Selâhaddin Eyyübî, Kudüs'ü ele geçirme ülküsünü, arkadaşı Kara Sungur'a şu sözlerle anlatmaktadır: *Bak Kara Sungur, Biz Kudüs gibi bir yârin hasretiyle yanan âşıklarız. Ona kavuşuncaya kadar bize rahat yoktur. Hatta ona kavuşmak bir zorluk ise onu elde tutmak başka bir*

¹ Kudüs adı, M.Ö. XIX. ve XVIII. yüzyıllara ait Mısır metinlerinde yer almakta olup yaklaşık bu yüzyıllara ait olan kayıtlarda Urusalim, Urusilummu, Ursalimmu şeklinde geçmektedir. Türkçede Kudüs, Arapçada ise el-Kuds adlandırılan Kudüs, Moriya, Yebus, Siyon, Davud'un şehri olarak da ifade edilmektedir. *Adalet yurdu, inananlar şehri, barış şehri, doğruluk şehri, Tanrı'nın şehri, orduların rabbinin şehri, mukaddes şehir* gibi isimler Kitab-ı Mukaddes de yer almakta olup Yahudilik geleneği icabı şehrin yaklaşık yetmiş farklı ismi olduğu kabul edilmektedir. Yahudilerin Kudüs'le olan ilişkileri, Kitab-ı Mukaddes'te Yahudilerin kurucu atası olarak kabul edilen Hz. İbrahim'e dayandırılmaktadır. Kudüs, Lut Gölü'nün çukurda kalan batı tarafında fay diklikleriyle ayrılmış olan Yahudiye platosunun dalgalı yüzeyinde kurulmuştur. Bkz; Karen Armstrong, *Jerusalem One City Three Faiths*. Ballantine Books, United States Of America 1996, s. 3; Salime Leyla Gürkan, *İbrahim'den Ezra'ya İsrailoğulları Tarihi*, İstanbul 2018, s. 28-33, 58-65; Muammer Gül, "Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/2, Elazığ 2001, s. 305-312; Şemsettin Günaltay, *Yakın Şark, Suriye ve Filistin III*, TTK Yayınları, Ankara 1947, s. 53; Ömer Faruk Harman, "Kudüs", *DA, C. XXVI*, TDV Yayınları, İstanbul 2002, s. 324; Süleyman Doğan, "Dünden Bugüne Şarkın Hüznünlü Şehri Kudüs-ü Şerif", *APJIR*, 2/3, 2018, s. 59.

*zorluktur. Ama aşk ehli bunlara bakmaz, nazlı Kudüs şimdi ne haldedir; hiç onun güzel yüzünü görüp ona bakabildik mi?*²

1. Kudüs'e Giden Yolda Selâhaddîn Eyyûbî

Selâhaddîn Eyyûbî'nin 575 (1180) yılında Kudüs Krallığı'na karşı kazanmış olduğu Hittîn³ zaferi, Kudüs'e giden yolun ilk basamağını oluşturmaktadır⁴. Haçlıların gücünü kıran bu zaferin ardından Selâhaddîn Eyyûbî'nin burada bulunan birçok kaleyi ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan aldığı görülmektedir. Onun bu ilerleyişine bakılacak olursa hedef artık Kudüs'tür. Kudüs'ün fethine karar verilmesi hususunda bazı önemli durumlar söz konusudur. Bunlar arasında muhakkak ki ilk sırayı, 1 Muharrem 581 (4 Nisan 1185) tarihinde Kral IV. Baudouin ölmesi ve yerine altı yaşındaki yeğeni V. Baudouin'in tahta geçmesi yer almaktadır. Olaylar bununla sınırlı kalmamış çok kısa süre içinde V. Baudouin'in de ölmesi, Kudüs Krallığı içinde siyasi bir kaosu gündeme getirmiştir. Tüm bu gelişmeler Selâhaddîn Eyyûbî'nin elini güçlendirmeye yetmiş⁵, Kudüs'ün Haçlıların elinden rahatlıkla alınabileceğine olan inancını daha da kuvvetlenmiştir. Zira Kudüs Krallığı'nın bünyesindeki kuvvetlerin daha önce yapılan mücadelelerde yorgun düşüp yıpranması Haçlıların gücünü iyice zayıflatmış, Kudüs'ün fethi için uygun ortam oluşmuştur. Kudüs'ün nüfusundaki orantısız artışın şehri adeta mülteci barınağı haline getirmesi de Haçlıların aleyhine gelişen başka bir durumdur. Selâhaddîn Eyyûbî, kutsal değerlere sahip olan Kudüs'ün daha fazla zarar görmesini engellemek için şehri barışçıl yollarla almak istemiş, bu amaç doğrultusunda da Haçlı heyeti ile Askalân'da bir görüşme yapmıştır. Fakat bu görüşme sırasında Selâhaddîn Eyyûbî tüm çabalarına rağmen Hristiyanları, şehri teslim etmeye ikna edememiştir⁶. Bu nedenle Selâhaddîn Eyyûbî uygun ortam oluşur oluşmaz artık harekete geçmesi gerektiğinin

² Ebubekir Subaşı, *Kudüs Fatihî Selâhaddîn Eyyûbî*, Mîhrabad Yayınları, İstanbul 2009, s. 140.

³ Hittîn Savaşı, Haçlılar ve Selâhaddîn Eyyûbî arasında 583 (1187) yılında meydana gelmiş olup mücadelede Haçlılar, büyük bir mağlubiyete uğramıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz; Işın Demirkent, "Hittîn Zaferi ve Kudüs'ün Müslümanlarca Fethinin Batı'daki Akisleri", *Belleten*. LII/205, 1988, s. 1547-1555; Ramazan Şeşen, "Hittîn Savaşı", *DİA*, C. XVIII, TDV Yayınları, İstanbul 1998, s. 165-167.

⁴ İbrahim Halil Ulaş, *Selâhaddîn-i Eyyûbî ve İslam Toprağı*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Niğde 2010, s. 101.

⁵ Ramazan Şeşen, *Selâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, Çağ Yayınları, İstanbul 1987, s.109.

⁶ Işın Demirkent, "Kudüs", *DİA*, C. XXVI, TDV Yayınları, Ankara 2002, s. 329-332.

farkındadır⁷. Hızlı bir şekilde hazırlıklara başlayan Selâhaddîn Eyyübî, ilk olarak Mısır'dan bir donanma getirterek onu hazır halde bekletmiş, Frankların yolunu keserek de onları saf dışı bırakmıştır. Böylece olması muhtemel savaşın şartlarını hazır hale getirmiştir⁸.

Kudüs'ün fethi sırasında Selâhaddîn Eyyübî'nin karşı karşıya geldiği kişilerden biri de Balian b. Barzan'dır. Hittîn Savaşı sonrasında Sûr'da⁹ mülteci olarak kalan ve Hristiyan halk tarafından oldukça sevilen Balian, Kudüs'ün fethi öncesi halkı için kaygılanmaya başlamış ve bu mücadelede halkına destek vermek için Selâhaddîn Eyyübî tarafından özel bir izin almak suretiyle Sûr'dan ayrılarak Kudüs'e gitmek istemiştir. Merhametli bir yapıya sahip olan Selâhaddîn Eyyübî, Balian'ın bu isteğini geri çevirememiş ve kısa bir süre için özel şartlar çerçevesinde onun Kudüs'e gitmesine onay vermiştir. Selâhaddîn Eyyübî'nin bu şekilde davranmasında hiçbir siyasi ya da sosyal çıkar söz konusu olmayıp bu davranışının sadece iyi niyetinden kaynaklı olduğunu savunmak yanlış bir ifade olmaz. Zira Balian, Kudüs'e gittikten sonra halkın çaresizliğini öne sürerek geri dönemeyeceğini bir mektup vasıtasıyla Selâhaddîn Eyyübî'ye bildirmiş¹⁰ olmasına rağmen Selâhaddîn Eyyübî bu durumu anlayışla karşılamıştır. Düşmanına dahi merhametini esirgemeyen ve kendisine karşı savaşacağını bile bile ona anlayış gösteren Selâhaddîn Eyyübî gibi bir liderin insanî yaklaşımları takdire şayandır.

Balian, Kudüs'e geldikten kısa bir süre sonra halkın ona olan güvenini boşa çıkarmamak adına hazırlıklara başlamıştır. Gençler arasından savaşma yeteneği olan kişileri seçerek şövalye ilan eden Balian, böylelikle Haçlı güçlerine taze kan sağlamaya çalışmıştır. Hristiyanlar cephesinde var olmak ya da yok olmak arasındaki ince çizgiyi ifade eden bu mücadele, Balian'ın

⁷ Ahmet Ağrakça, *Selâhaddîn Eyyübî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2005, s. 85; Şeşen, *Selâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 114.

⁸ İzzeddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fit- Târîhi*. C. IX. Çev. Abdülkerim Özyayın-Ahmet Ağrakça, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2016, s. 507.

⁹ Kuruluşu MÖ 3000'lere kadar dayanan bu şehir, Beyrût'un güneyinde yer almaktadır. Fenikeliler döneminde Akdeniz sahilindeki stratejik konumu ve limanı sebebiyle önemli bir ticaret merkezi olan Sûr, Büyük İskender'in istilâsında uğradığı tahribatın ardından MS 64 yılında Roma hâkimiyetine girmiştir. Rivayete göre Hz. İsa Sûr'a gitmiş ve havârilere Aziz Pavlus burada bir kilise inşa etmiştir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz Nâsır-ı Hüseyin, *Selâhaddîn*, Trc. Abdülvehap Terzi, İstanbul 1950, s. 23-24; Ebru Altan, "Sûr", *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 535-537.

¹⁰ İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fit- Târîhi*, C. IX, s. 507; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, Çev. Fikret İşıltan, TTK Yayınları Ankara 1989, s. 388; Ağrakça, *Selâhaddîn Eyyübî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, s. 86-87.

hazırlıklarını titizlikle yapmasına neden olmuştur¹¹. Zira Balian, bunun bir ölüm kalım savaşı olacağına fazlasıyla farkındadır. Haçlıların 491 (1098) yılında yapmış oldukları katliam sonucunda Selâhaddîn Eyyûbî'nin Müslümanların intikamını almaya ant içtiğini biliyor olmasından kaynaklı, bu mücadelenin ne gibi ağır sonuçlar getireceğini de tahmin etmektedir. Yapılacak savaş için maddi arayış içine giren Balian, Mezar Kilisesi'nin üzerindeki gümüşleri söktürerek¹² savaş hazırlığında harcanmak üzere hazır hale getirmiştir. Balian, Patrik Héraclius'un da kendisine eşlik etmesiyle artık mücadelenin tek komutanı durumundadır¹³.

2. Kudüs'ün İslam Topraklarına Katılması

Selâhaddîn Eyyûbî Kudüs'ü fethedeceği sırada şehirde Balian ve Patrik Héraclius bulunmaktadır. Ordunun Kudüs'e yaklaştığı sırada öncü birliklerden ayrılarak ilerleyen Emir Cemâleddin, Haçlılar'ın baskınma uğrayarak şehit düşüncesi¹⁴ büyük gün gelmiş ve Selâhaddîn Eyyûbî, 15 Recep 583 (20 Eylül 1187) tarihinde şehrin önlerinde belirmiştir. Şimdi yapılacak ilk iş, askerlerin karargâh kurmaları ve mevzilenmelerinin belirlenmesi meselesidir. Selâhaddîn Eyyûbî'nin askerleri, karargâh kurmak için seçtikleri yerin güneş ışığını yansıtmasından dolayı uygun bir pozisyona alamamışlarsa da bu durum onların motivasyonunu bozmamış, askerler yerlerini değiştirmek suretiyle bu sorunu kısa süre içinde çözüme kavuşturmuşlardır. Korunaklı surlara sahip olan bölgenin kuzeyine mancınklar yerleştirilmek suretiyle savaş başlamış, ilk etapta Kudüs'teki Haçlılar saldırılar düzenlemek suretiyle şehri savunmaya geçmişlerdir¹⁵. Bu strateji, Haçlılara başarı kazandırmak bir yana

¹¹ Müslümanlar Kudüs önlerine gelerek konakladıklarında, surların üzerlerinde bulunan adamları görüp korkuya kapılmışlardı. Ayrıca şehrin içinden gelen kalabalık sesler, halkın sayıca fazla olduğunu ve mücadele etmek için beklediklerini göstermekteydi. Selâhaddîn Eyyûbî beş gün boyunca şehrin çevresini dolaşmış ve taarruza geçmek için uygun bir yer bulmaya çalışmıştı. Kudüs halkı da korku ve tedirginlik içindeydi. Zira Kudüs'ün Haçlıların eline geçtiği sırada Müslüman halka nasıl bir zulüm uyguladıklarını bildiklerinden bunun bir intikamının olması gerektiğinin de farkındaydılar. Bkz; İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fit- Târîhi*, C. IX, s. 507-508.

¹² Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, s. 388-389.

¹³ Ulaş, *Selâhaddîn-i Eyyûbî ve İslam Toprağı*, s. 102.

¹⁴ Demirkent, "Kudüs", s. 329-332.

¹⁵ İbnü'l Esîr, *el Kâmil fit- Târîhi*, C. IX, s. 508-509; İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî Ebü'l-Fidâ' İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. XIII, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 26-27; Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi, Selâhaddîn Eyyûbî ve Kudüs'ün Fethi*, Çev. Ahmet

dursun Haçlı kuvvetlerinin daha da yıpranmasına, hatta savaşı kazanamayacaklarına tamamen inanmalarına neden olmuştur. Müslümanlar kullandıkları oklar vasıtasıyla ahşaptan yapılmış surlara zarar vererek burada oluşan oyuklardan surları ateşe vermişlerdir. Bu nedenle Balian, Selâhaddîn Eyyübî ile görüşmüş ve ondan halkın kılıçtan geçirilmemesi için aman dilemiştir¹⁶. Buna mukabil Selâhaddîn Eyyübî'nin daha önce Müslümanlara yapılan kıyımı hatırlatarak onlara aman vermeyeceğini ve katledilen Müslümanların intikamını alacağını ifade etmesi üzerine Balian, Selâhaddîn Eyyübî'ye şu ifadelerle seslenmiştir:

Ey Sultan! İyi bil ki, biz bu şehirde Tanrı'dan başkasının bilemeyeceği kadar büyük bir kalabalığa sahibiz. Bu topluluk aman almak umuduyla savaşa ara verdi. Sen diğer şehirlerin halkına aman verdiğin gibi onlara da aman verirsin zannettiler. Onlar yaşamak istiyorlar ölmek istemiyorlar, fakat ölümden başka çare olmadığını görürsek, Tanrı'ya yemin ederiz ki çocuklarımızı ve kadınlarımızı öldürüp mallarımızı ve eşyalarımızı ateşe veririz. Size bu mallardan istifade ettirmeyiz. Ne bir erkeği ne de bir kadını esir alamazsınız. Kubbettü's Sahra'yı, Mescid-i Aksâ'yı tahrip eder daha sonra esir Müslümanları öldürürüz. Bunların sayısı beş bindir. Sonrada size karşı saldırıya geçer canını ve kanını müdafaa etmek isteyen insanlar gibi savaşırız. O zaman öldürülenlerin sayısı kadar adam öldürmedikçe ölmeyiz. Ya şerefimizle ölür ya da şerefli şekilde muzaffer oluruz¹⁷.

Balian'ın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Haçlılar, canlarından başka kaybedecek hiçbir şeyleri olmadığını anladıklarından Selâhaddîn Eyyübî'yi esir aldıkları Müslümanları öldürmekle tehdit etmektedirler.

Kaynaklar Kudüs'teki kuvvetlerin yaklaşık 60.000¹⁸ olduğunu ifade etmektedir ki bu sayı zayıf vermeden önceki durumdur. Mücadele sırasında her iki gurup da ağır zayıflar verdiği için bu sayıda ciddi bir azalma söz konusudur. Balian'ın Selâhaddîn Eyyübî ile yaptığı görüşme sırasında Müslümanlar şehre hücum etmeye başlayarak yanlarında getirdikleri merdivenleri şehrin ana surlarına dayamışlardır. Surların üzerine on-on iki kadar sancak diken Müslümanlar, lağım açarak surların çöktüğü yerden içeri

Deniz Altınbaş, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 169; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, s. 389; Ağırakça, *Selâhaddîn Eyyübî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, s. 86-87.

¹⁶ Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 171.

¹⁷ İbnü'l Esîr, *el Kâmil fit- Târîhi*, C. IX, s. 509.

¹⁸ Gregory (Bar Hebraeus) Abu'l-Farac, *Abül-Farac Tarihi*, C. II, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 444; İbnü'l Esîr, C. IX, s. 509.

girmeye çalışmışlardır. Surların üzerinde askerlerini gören Selâhaddîn Eyyûbî, Balian'a şu cevabı vermiştir: *Sancaktarlarım ve askerlerim içeriye girdikten sonra bana ne diye şehri teslim etmeyi ve sullu yapmayı teklif ediyorsunuz? Çok geç. Görüyorsunuz ki şehir artık benim.* Bu konuşmanın hemen akabinde surlardan atılan Müslümanları gören ve mücadelenin seyrinin değişmesi üzerine öfkelenen Selâhaddîn Eyyûbî, Balian'ı yanından göndererek konuşmak için ertesi gün gelmesini söylemiştir. Balian, Selâhaddîn Eyyûbî'nin huzuruna ikinci kez geldiğinde Kudüs'teki Hristiyanların canlarının bağışlanması karşılığında şehri ona teslim edeceğini bildirmiştir¹⁹. Şehrin tam teslimiyeti anlamını taşıyan bu görüşme sonrasında Selâhaddîn Eyyûbî, onun bu teklifini bazı şartlar öne sürerek kabul etmiştir. Bu şartlar; erkeklerden on dinar, cinsiyet fark etmeksizin çocuklardan ikişer dinar, kadınlardan da beşer dinar alınmak suretiyle bu meblağın kırk gün içinde verilmesi yönündedir²⁰. Öne sürülen bu meblağların ödenmemesi durumunda, ahalinin köle sıfatıyla tutulacağını²¹ belirten Selâhaddîn Eyyûbî, insani kimliğini bir kez daha ön plana çıkarmak suretiyle belirlenen parayı ödeyemeyecek durumda olan yaklaşık yedi bin kişinin otuz bin dinar ödemesi karşılığında serbest bırakılmasına karar vermiştir²².

Balian, barış şartlarının belirlenmesinin ardından gelişmeleri bildirmek için Selâhaddîn'in yanından ayrılmıştır. Balian'ın Selâhaddîn ile yaptığı anlaşmadan memnuniyet duyan Patrik, Tapınak ve Hospital şövalyeler; şehrin anahtarını Selâhaddîn Eyyûbî'ye göndermişlerdir²³. Böylece Balian, 27 Recep 583 (2 Ekim 1187) tarihinde şehri, Selâhaddîn Eyyûbî'ye teslim etmiştir²⁴.

¹⁹ Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 171-173.

²⁰ Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 173; Demirkent, "Kudüs", s. 329-332.

²¹ İbnü'l Esîr, *el Kâmil lit- Târihi*, C. IX, s. 509-510.

²² Selâhaddîn Eyyûbî alması gereken yüz bin dinar tutarı tahsil etmiş olsaydı hazinesine ciddi miktarda para girecekti. Fakat o her zaman olduğu gibi merhametini göstermiş bu paranın sadece otuz bin liralık kısmını tahsil etmişti. Böylelikle insanların serbest kalarak şehirden ayrılmalarını sağlamıştı.

²³ Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 176-177.

²⁴ İbnü'l Esîr, *el Kâmil lit- Târihi*, C. IX, s. 507-512; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. XIII, s. 26-31; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 444-447; Georgy Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 376; Işım Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, C. XIV, TDV Yayınları, İstanbul 1996, s. 535-536; P. M. Holt, *Haçlılar Çağı 11. yüzyıldan 1517'ye Yakın Doğu*, Çev. Özden Arkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 59; Ağrakça, *Selâhaddîn Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, s. 23-32; Abdullah Nasıh Ulvân, *Kudüs Fatihî Selâhaddîn Eyyûbî*, Çev. Mustafa Salih Çakmaklı, Seçkin Yayıncılık,

Yaklaşık yüzyıl boyunca Hristiyan güçler tarafından zulüm ve adaletsizlik ekseninde idare edilmeye çalışılan Kudüs, artık refah bir döneme girmiştir. Selâhaddîn Eyyübî'nin iyi bir strateji izleyerek Ortodoks Hristiyanlarıyla işbirliği yapması²⁵, başarıyı kaçınılmaz hale getirmiştir. Cuma günü şehre giren Selâhaddîn Eyyübî²⁶ ve Müslümanlar, Kubbetü's-Sahra'nın üzerindeki altın yıldızlı haçı sökmüşler ve akabinde sevinç çılgınlıkları atarak bu başarıyı kutlamışlardır. Sadece Müslümanların değil Hristiyan halkın da çılgınlıkları şehirde yankılanmıştır. Aralarındaki tek fark ise onların çılgınlıklarında üzüntü ve serzenişin olmasıdır²⁷.

Kurtuluş fidyelerini veren Hristiyanlar, güvenlik tedbirleri altında şehirden çıkarılmışlardır²⁸. Selâhaddîn Eyyübî onların şehirden çıkartılması sırasında gereken tüm tedbirleri almış, onların can ve mal güvenliklerini sağlamıştır. Bu süreçte dul ve yetimlere hazineden hediyeler verilmesi üzerine çeşitli suistimaller meydana gelmişse de Selâhaddîn Eyyübî bu duruma kayıtsız kalmamış, durumdan sorumlu olan kişileri en ağır şekilde cezalandırmıştır.

Bu anlaşma sürecinde Templier²⁹ ve Hospitalier³⁰ tarikatları kendi mensuplarını kurtarmak için tek kuruluş bile harcamamışlardır. Patrik de

İstanbul 1992, s. 69-74; Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2008, s. 201; Bırsel Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109- 1187)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003, s. 691-692.

²⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, s. 389.

²⁶ Muammer Gül, *XI. ve XIII. Yüzyıllarda Kudüs*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elâzığ 1997, s. 59-62.

²⁷ İbnü'l Esîr, *el Kâmil lit- Târihi*, C. IX, s. 510-511.

²⁸ Selâhaddîn Eyyübî'nin Kudüs halkına karşı merhametli yaklaşımı sayesinde halk hiçbir zarar görmeksizin şehirden çıkarılmıştı. İslam'ın kaynağı Kur'an-ı Kerim'i rehber edinerek hoşgörülü bir politika izleyen Selâhaddîn Eyyübî, Müslümanların öcünü almayı amaçlayarak kindar bir duruş sergilememiştir. Bkz; İbnü'l Esîr, *el Kâmil lit- Târihi*, C. IX, s. 509-512; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. XIII, s. 27-28; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, s. 390-393; Şeşen, *Selâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 116; Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 59.

²⁹ Templier, XII. yüzyılın başlarında Kudüs'te kralın izniyle kurulmuş bir tarikattır. Kral II. Baudouin, onlara ikamet etmeleri için Temple (Tapnaklar) mahallesini uygun görmüş bu nedenle de tarikat adını Temple kelimesinden gelmekte olan Teplier'den almıştır. Bu tarikata mensup şövalyeler pelerinlerinin üzerine kırmızı kumaştan haç dikmek suretiyle diğer şövalyelerden ayrılmışlardır. Bkz; Ebru Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", *Belleten*, C. LXVI. S. 245, 2003, s. 90-91.

³⁰ Hospitalier, hayır kuruluşu niteliğinde bir tarikat olup XI. yüzyılın sonlarında İtalyan tacirler tarafından Müslümanlardan alınan özel izin ile Kudüs'ten geçecek yoksul ve hasta hacı

sadece on dinar ödeyerek sahip olduğu altın, gümüş ve arabalar dolusu servetiyle Kudüs'ten ayrılmıştır. Selâhaddîn'in bu insanca davranışı, Kudüs'ü zapteden Haçlılar'ın vahşetiyle tam bir tezat teşkil etmektedir³¹.

Templier, Hospitalier ve Balian idaresinde olmak üzere üç gurup halinde yola çıkan Haçlılardan³² ayrı olarak Ortodoks ve Yakubiler, cizye³³ ödemeleri mukabilinde Kudüs'te kalabilmişlerdir. Akka ve Kudüs'ün 583 (1187) yılında fethedilmesinden sonra Hospitalierler sarayının bir kısmı ile Kudüs'teki Kamame Kilisesi yanındaki Patrikhane, Sofilere ribat olarak vakfedilmiştir³⁴.

Mi'râc Kandili'ne denk düşen 27 Receb 583 (2 Ekim 1187) Cuma günü Selâhaddîn Eyyübî Kudüs'e girmiştir. Haçlılar'ın 88 yıl önce kana buladıkları şehirde hiçbir taşkınlık yapılmamasına dikat edilmiştir. Hristiyanlara ait kutsal yerlerin idaresi, Ortodoks Kilisesi'ne teslim edilmiştir. Bir süre Kudüs'te kalan Selâhaddîn Eyyübî, Haçlılar tarafından saray olarak kullanılan Mescid-i Aksâ'yı camiye çevirmiş ve Templier tarikatının yaptığı değişiklikleri ortadan kaldırmıştır. Zarar gören surlar ve burçlar tamir ettirilerek çevresine derin hendekler kazılmıştır. Selâhaddîn Eyyübî, Kudüs'ün idaresini Fakih Ziyâeddin Îsâ'ya vermişse de onun 585/1189 yılında ölümüyle yönetime Hüsâmeddin en-Necmî getirilmiştir. Kudüs'ten ayrılan Haçlılar Sûr, Trablus ve Antakya civarlarında kümelenmeye devam etmişlerdir. Bu bağlamda Kudüs

adaylarına yardım etmek amacıyla kurulmuştur. Devletin siyasi düzeninden bağımsız olarak hareket eden ve sadece Papa'ya karşı sorumlu olduğunu düşünen bu tarikatlara mensup şövalyelerin sayısı iki bin civarındaydı. Onların sembolleri zırhlarının üzerine giydikleri uzun mantolara işlenmiş beyaz haçtır. Bu kişiler farklı bir amaçla kurulmalarına rağmen sonrasında Haçlı seferlerinin hepsine katılmışlardır. Bkz; Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", s. 88-89.

³¹ Demirkent, "Kudüs", s. 329-332.

³² Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 180; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, s. 390-391.

³³ Cizye, sözlüklerde "kâfi gelmek, karşılığını vermek ve ödemek" olarak geçmekte olup İslam hukukunda zimmilere tanınan haklar karşılığında onlardan istenen yükümlülüktür. Ayrıca Cizye, teori ve uygulamada uzunca bir aşamadan geçtikten sonra son şeklini almıştır. Bkz; B. Christof Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye (Baş Vergisi)" *Belleten*, C. VIII/32, 1944, s. 615; Oktay Özel, *Avarız ve Cizye Defterleri*. *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*. Ankara 2001, s. 35; Mehmet Erkal, "Cizye", *DİA*, C. VIII, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s. 42.

³⁴ Ramazan Şeşen, *Selâhaddin Devrinde Eyyübiler Devleti*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983, s. 265-266.

Kralığı'nın bir asır daha Suriye'nin kıyı şehirlerinde Akkâ merkez olmak üzere varlığını sürdürdüğü görülmektedir³⁵.

Haçlılar'ın Kudüs'ten ayrılmasıyla harekete geçen Selâhaddîn, burada dua etmeden önce Dimaşk'a haber gönderip dört-beş deve üzerinde tapınağı yıkamaya yetecek kadar gül suyu getirtmiştir. Tapınak, gelen bu gül sularıyla yıkandıktan sonra tepesindeki dev haç, yerinden sökülüp, Müslümanlar yere düşen haçı Davud Kulesi'ne kadar yerlerde sürüklemek suretiyle parçalamışlardır. Tapınak ve çevresindeki temizlik işlemleri bittikten sonra Selâhaddîn Eyyübî, bu zaferi kendisine bahşettiği için Allah'a dua edip şükretmiştir. Hristiyanlar şehirden gidene kadar da Kudüs'ten ayrılmamıştır³⁶.

Yüzyıla yakın bir zaman, Haçlı işgal ve hâkimiyetinde kalan Kudüs'ü onların elinden kurtaran Selâhaddîn Eyyübî'nin İslam'a olan bağlılığı bu fethin gerçekleştirilmesini sağlayan en önemli etkidir. O, hükümdar ailesinden gelmemesine ve saltanatını babasından miras olarak almamasına rağmen, kendi şahsiyet ve dehasıyla insanların güvenini kazanmayı başarmış önemli bir kişidir. Halkın ona duyduğu sevgi ve bağlılık onun en yüksek makama ulaşmasını sağlamıştır³⁷.

Sonuç

Yüzyılların belki de en çilekeş şehridir Kudüs. Birçok dinin var olduğu kozmopolit yapısından kaynaklı olsa gerek siyasi teşekküllerin gözünde her zaman değerli bir yer olarak görülmüş, bu nedenle de mücadelelerin ana merkezi olma kimliğinden bir türlü kurtulamamıştır. Dinsel kimliğiyle tezat bir kadere sahip olmasından kaynaklı, tarihin hiçbir döneminde dingin ve huzurlu bir yaşam merkezi olmayı başaramamıştır. Birçok insanın kanının döküldüğü özellikle Müslümanların tarifsiz acılar yaşadığı bu yüce şehir, semavî dinlerin merkezi olması nedeniyle dinamik bir yapıya sahiptir.

Kudüs'ün kutsallığı, şehrin tarihini ve kaderini oluşturma hususunda en önemli etkidir. Yüzyıllar boyunca birçok devletin hâkimiyet kurmak istediği ve insanlar için hayranlık uyandıran Kudüs, inançların gözünde vazgeçilmez bir noktada yer almıştır. Tarih boyunca birçok yıkıma da şahitlik eden şehirde her yıkım görkemli ve daha canlı bir şekilde yeniden dirilişi sağlamıştır.

³⁵ Demirkent, "Kudüs", s. 329-332.

³⁶ Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 183.

³⁷ Ağırakça, *Selâhaddîn Eyyübî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, s. 175.

XII. yüzyıl öncesi Haçlıların ana merkezi olarak görülürken yüzyılın sonlarına doğru Selâhaddin Eyyûbî tarafından alınan Kudüs, İslam topraklarına katılmıştır. Bu süreç oldukça sancılı olmuş fakat şartların Selâhaddin cephesinde uygun hale gelmesi sonucunda şehir, en az zaiyatla Haçlı tahakkümü altından kurtarılmıştır. Selâhaddin'in fethiyle bir süre nefes almayı başaran Kudüs'un bu durumu uzun sürmemiş, kan yine bu şehrin kaderinde yerini almıştır.

Kaynakça

- ABU'L-FARAC, Gregory (Bar Hebraeus), *Abûl-Farac Tarihi*, C. II, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1993.
- AĞIRAKÇA, Ahmet, *Selâhaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2005.
- ALTAN, Ebru, "Sûr", *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, ss. 535-537.
- , "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", *Bellekten*, C. LXVI. S. 245, 2003, ss. 87-93.
- ARMSTRONG, Karen, *Jerusalem One City Three Faith*. Ballantine Books, United States Of America 1996.
- DEMİRKENT, Işın, "Haçlılar", *DİA*, C. XIV, TDV Yayınları, İstanbul 1996, ss. 525-546.
- , "Hittin Zaferi ve Kudüs'ün Müslümanlarca Fethinin Batı'daki Akisleri", *Bellekten*. LII/205, 1988, ss. 1547-1555.
- , "Kudüs", *DİA*, C. XXVI, TDV Yayınları, Ankara 2002, ss. 329-332.
- DOĞAN, Süleyman, "Dünden Bugüne Şarkın Hüzünlü Şehri Kudüs-ü Şerif", *APJIR*, 2/3, 2018, ss.58-66.
- ERKAL, Mehmet, "Cizye", *DİA*, C. VIII, TDV Yayınları, İstanbul 1993, ss. 42-45.
- ERNOUL KRONİĞİ, *Haçlı Seferleri Tarihi, Selahaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Fethi*, Çev. Ahmet Deniz Altunbaş, Kronik Yayınları, İstanbul 2019.
- GÜL, Muammer, *XI. ve XIII. Yüzyıllarda Kudüs*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elâzığ 1997.

- , “Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/2, Elazığ 2001, ss. 305-312.
- GÜNALTAY, Şemsettin, *Yakın Şark, Suriye ve Filistin III*, TTK Yayınları, Ankara 1947.
- GÜRKAN, Salime Leyla, *İbrâhim'den Ezra'ya İsrâiloğulları Tarihi*, İstanbul 2018.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Kudüs”, *DİA*, C. XXVI, TDV Yayınları, İstanbul 2002, ss. 323-327.
- HOLT, P. M., *Haçlılar Çağı 11. yüzyıldan 1517'ye Yakın Doğu*, Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- İBNÜ'L-ESİR, İzzeddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, *el Kâmil fit- Târîhi*. C. IX. Çev. Abdülkerim Özyayın-Ahmet Ağırakça, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2016.
- İBN KEŞİR, İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfî Ebû'l-Fidâ', *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. XIII, Çev. Mehmet Keskin, Çağrı Yayıncılık, İstanbul 2000.
- KÜÇÜKSİPAHİOĞLU, Birsal, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003.
- NÂSİR-I HÜSREV, *Sefernâme*, Trc. Abdülvehap Terzi, İstanbul 1950.
- NEDKOFF, B. Christof, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye (Baş Vergisi)” *Bulleten*, C. VIII/32, 1944, ss. 516-718.
- OSTROGORSKY, Georgy, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları. Ankara 1999.
- ÖZEL, Oktay, *Avarız ve Cizye Defterleri”, Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*. Ankara 2001.
- RUNCİMAN, Steven *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. II, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları Ankara 1989.
- SUBAŞI, Ebubekir, *Kudüs Fatihî Selahaddin Eyyübî*, Mihrabad Yayınları, İstanbul 2009.

- ŞEŞEN, Ramazan *Selâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983.
- , “Hittin Savaşı”, *DiA*, C. XVIII, TDV Yayınları, İstanbul 1998, ss. 165-167.
- , *Selâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, Çağ Yayınları, İstanbul 1987.
- ULAŞ, İbrahim Halil, *Selâhaddin-i Eyyûbî ve İslam Toprağı*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Niğde 2010.
- ULVÂN, Abdullah Nasih, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, Çev. Mustafa Salih Çakmaklı, Seçkin Yayıncılık, İstanbul 1992.
- USTA, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2008.